

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КОРЕКТНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ РЕЗІЛЬЄНТНОСТІ МІСТ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСІВ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ

THE ROLE AND IMPORTANCE OF CORRECTLY DEFINING THE PRINCIPLES OF URBAN RESILIENCE FOR THE EFFECTIVENESS OF REVITALIZATION PROCESSES

Лига А.І., провідний економіст

*Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України»*

В статті було досліджено роль принципів резильєнтності міст для ефективності процесів ревіталізації та значення їх коректного визначення, в контексті розвитку (відновлення) міста та протидії викликам та загрозам через призму норм права, з врахуванням впливу на місцевий соціум та його інтереси.

Визначено, що і Конституція України і Європейська хартія місцевого самоврядування визначає центральною особою місцевої політики людину, її права та інтереси.

Підкреслено що інтереси людини є конкретним вираженням усвідомлених потреб у конкретній формі, через яку людина може ці потреби задовольняти, а отже основні питання та принципи місцевого самоврядування мають формуватися на базі основних потреб людини.

В статті було систематизовано загальноправові (духовні), соціальні та матеріальні потреби людини, при цьому дістало подальшого розвитку класифікація матеріальних потреб людини на: базові; особисті економічні зовнішньоекономічні потреби.

Зазначено, що спрямованість всіх питань та завдань місцевого самоврядування саме на задоволення всіх нематеріальних та, матеріальних потреб своїх мешканців, дозволяє встановити таку саму спрямованість для принципів резильєнтності міст та ефективності процесів ревіталізації.

Проаналізовано всю номенклатуру власних та делегованих органам місцевого самоврядування повноважень та завдань, що стоять перед ними.

Було запропоноване бачення, що правові принципи, які впливають на місцеве самоврядування необхідно поділити залежно від їхнього охоплення, правової спроможності, джерел походження, сфери застосування та акторів реалізації соціально-економічної політики та конкретизовано сутність такого поділу.

Зазначено, що принципи місцевого самоврядування формують сутнісну базу всіх процесів, що відбуваються у територіальній громаді, яка не змінюється під впливом потрясінь.

Досліджено потреби забезпечення соціально-економічної резильєнтності міста на основі яких було сформовано коректний перелік принципів резильєнтності міст для ефективності процесів ревіталізації.

Ключові слова: принципи резильєнтності, ревіталізація, резильєнтність міста, соціально-економічний розвиток.

The article examined the role of urban resilience principles for the effectiveness of revitalization processes and the importance of their correct definition, in the context of city development (recovery) and countering challenges and threats through the prism of legal norms, taking into account the impact on local society and its interests.

It was determined that both the Constitution of Ukraine and the European Charter of Local Self-Government define the central person of local politics as a person, his rights and interests.

It was emphasized that human interests are a specific expression of perceived needs in a specific form through which a person can satisfy these needs, and therefore the main issues and principles of local self-government should be formed on the basis of basic human needs.

The article systematized general legal (spiritual), social and material human needs, while further developing the classification of human material needs into: basic; personal economic foreign economic needs.

It is noted that the focus of all issues and tasks of local self-government is precisely on satisfying all the intangible and material needs of its residents, which allows us to establish the same focus for the principles of urban resilience and the effectiveness of revitalization processes.

The entire range of own and delegated powers and tasks facing local self-government bodies was analyzed.

The vision was proposed that the legal principles that affect local self-government should be divided depending on their scope, legal capacity, sources of origin, scope of application and actors implementing socio-economic policy, and the essence of such a division was specified.

It is noted that the principles of local self-government form the essential basis of all processes taking place in a territorial community that does not change under the influence of shocks.

The needs for ensuring the socio-economic resilience of the city were investigated, on the basis of which a correct list of urban resilience principles for the effectiveness of revitalization processes was formed.

Key words: principles of resilience, revitalization, city resilience, socio-economic development.

Постановка проблеми. Конституція України, Європейська хартія місцевого самоврядування, спеціальний Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» та низка інших нормативно-правових актів, що прямо чи опосередковано утворюють правове підґрунтя діяльності органів місцевого самоврядування в Україні ставлять перед сучасним містом широке коло питань соціально-економічного змісту, що потребують розв'язання за будь-яких непередбачуваних обставин.

Особливу актуальність зазначена проблема набуває в контексті міліарного впливу та повоєнного відновлення після російської військової агресії коли перед державою та містами постане проблематика відновлення та повернення населення з еміграції.

Забезпечення ефективності процесів ревіталізації можливе лише за умови, що в українських містах будуть створені максимально людиноорієнтовані комфортні умови життя для їх мешканців які переважатимуть плюси імміграції.

Адже, про яку ефективність ревіталізації міста та резильєнтності його соціально-економічної структури, може йти мова, якщо в ньому істотно скоротиться населення, рівень споживання та трудові ресурси?

За відсутності людей, будь-яке промислове та фінансове відновлення втрачає свій сенс. Сама по собі спроба відновлення певного підприємства в певному місті, ще не гарантує повернення в місто людей, що його покинули, особливо тих хто емігрував в розвинуті країни.

Якщо місто бажає повернути людей, воно повинно створювати комфортні умови життя для його мешканців, а це не тільки інфраструктура та можливість працевлаштування, а і захищеність прав та інтересів, а також можливість для самореалізації та впливу на всі процеси в рідному місті.

Саме необхідність створення умов для реалізації потенціалу людей в місцях їх проживання, вимагає формування системи принципів, що стануть першопочатком, який буде покладено в основі майбутньої ревіталізації та буде враховуватись при прийнятті будь-якого важливого для громади рішення.

Сучасні загальносвітові тенденції розбудови «розумних міст» відкритих та прозорих як для його мешканців, так і для зацікавлених акторів, сформовані на людиноцентристських принципах права орієнтованого на гарантію забезпечення прав, потреб та інтересів громадян, вимагають додержання найкращих критеріїв та стандартів у процесі ревіталізації міста, що ґрунтуватиметься на системі принципів які призвані корегувати процес прийняття управлінських рішень де ефективність буде досягатись завдяки легітимізації їх в очах суспільства через механізми досягнення суспільної згоди.

Все це потребує дослідження ролі та значення коректного визначення принципів резильєнтності міст для ефективності процесів ревіталізації, надання визначення зазначених принципів, їх структури та зв'язків зі структурою та поняттям соціально-економічної структури резильєнтності міста.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання соціально-економічної резильєнтності загалом та безпосередньо відповідної резильєнтності міст досліджувала низка українських вчених.

Зокрема в контексті забезпечення резильєнтності територіальних громад Т.В. Маматова [1] дослідила теоретичне підґрунтя забезпечення резильєнтності публічного управління в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України, а О.М. Пахненко [2], дослідила питання сутності та складових резильєнтності громад, через проблеми викликані COVID-19.

Низка вчених досліджували окремі аспекти резильєнтності, так Л.Г. Богуш як пріоритет соціально-економічного розвитку України [3], В.В. Близнюк с авторами, що дослідили соціальну резильєнтність національної економіки для України крізь призму ЄС [4].

О.Ф. Новікова та Н.А. Азьмук дослідили теоретичні засади феномену резильєнтності соціально-трудової сфери в умовах повоєнного відновлення України з погляду системного підходу посиленого цифровізації [5], а О.В. Позняк з колективом авторів, надалі визначення поняття міграційної резильєнтності [6].

Також, не можу не відзначити власну статтю «Соціально-економічний аспект економіко-правового виміру резильєнтності міста в умовах мілітарного впливу та повоєнного відновлення», де було визначено або дістали подальшого розвитку низка дефініцій, що дозволяють сформулювати термінологічну базу з зазначеної тематики, досліджено основні соціально-економічні аспекти впливу на резильєнтність міста, через призму норм права, з врахуванням впливу на місцевий соціум. Сформовано критерії соціально-економічної резильєнтності міста, соціально-економічна структура резильєнтності та надана класифікація основних елементів та форм такої структури за соціальною, економічною та правовою складовою [7].

Стосовно дослідження власне принципів резильєнтності то тут слід відзначити роботи Вікторії Близнюк та інших [4], що досліджуючи резильєнтність соціально-економічної системи: стратегію і тактику мінімізації нерівності українського суспільства які у контексті соціального розвитку в умовах шоків війни та післявоєнного відновлення України визначили низку принципів на яких

має бути сформовано новий суспільний договір українців.

Ірина Лешух [8] в контексті дослідження еволюції теоретичних підходів до дослідження соціально-економічної резильєнтності країни та регіонів в умовах нестабільності, проаналізувала загальні принципи резильєнтності ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) на необхідності імплементації яких в управлінську діяльність усіх рівнів державної влади зазначена організація акцентує увагу національних урядів.

Втім не заперечуючи важливість наукових досліджень вищезазначених авторів в контексті головної мети кожного окремого дослідження, слід зазначити, що власне питання коректного визначення принципів резильєнтності міст та їх важливості для ефективності процесів ревіталізації були розриті недостатньо.

Мета статті. Дослідити основні принципи побудови резильєнтності міст їх роль та значення для ефективності процесів ревіталізації, через: структуру та сутність резильєнтності; зв'язки з основними принципами, що впливають на діяльність, завдання та повноваження органів місцевого самоврядування; потреби людей, що проживають у територіальних громадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж власне розглянути принципи резильєнтності міст в контексті їх впливу на ефективність процесів ревіталізації, вважаю за необхідне дослідити сфери (контури) завдань, що постають перед місцевим самоврядуванням.

Само значення принципів – як основоположного, вихідного положення, засади що лежать в основі певної системи та утворюють для основних акторів в цій системі певну базу для внутрішнього переконання, формування життєвої позиції якою слід керуватись у своїх діях, визначає необхідність дослідити власне коло проблем, що виникають перед місцевим самоврядуванням та основних акторів які діють в територіальній громаді.

Отже, основний Закон України у статті 140 визначає – місцеве самоврядування як право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [9].

Концепція місцевого самоврядування викладена в статті 3 Європейської хартії місцевого самоврядування визначає місцеве самоврядування як право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення [10].

Наділення органів місцевого самоврядування публічними повноваженнями доцільно, через їх найтісніший контакт з громадянином з врахуванням обсягів та характеру завдань перед ними, а також вимог досягнення ефективності та економії.

Щодо сфери компетенції місцевого самоврядування то стаття 4 Хартії, передбачає, що повноваження і функції органів місцевого самоврядування можуть бути власними для вільного розв'язання будь-якого питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетенції та вирішення якого не доручене жодному іншому органу визначаються конституцією або законом, та спеціальними (делегованими) для спеціальних цілей відповідно до закону [10]. В останньому випадку органи місцевого самоврядування у міру можливості мають право пристосовувати свою діяльність до місцевих умов.

Повноваження, якими наділяються органи місцевого самоврядування, як правило, мають бути повними й виключними. Вони не можуть скасовуватися чи обмежуватися іншим, центральним або регіональним органом.

Вочевидь позиція викладена в ратифікованій Законом України N 452/97-ВР від 15.07.1997 Хартії закладає більш конкретне правове підґрунтя, що найшло своє

відображення в частині першій статті 2 спеціального Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», та дістало свою конкретизацію щодо завдань які стоять перед місцевим самоврядуванням в розділі другому, що визначає організаційно-правову основу місцевого самоврядування та повноваження її представницьких та виконавчих органів.

Попри те, що в Конституції й спеціальному Законі прямо не визначено завдання місцевого самоврядування їх можна вивести спираючись на конституційне визначення людини як найвищої соціальної цінності в Україні (а отже на гарантіях додержання прав і свобод визначених в другому розділі Конституції України), а також з повноважень місцевого самоврядування.

Оскільки органи місцевого самоврядування в межах закону мають діяти в інтересах місцевого населення, а інтереси людини є конкретним вираженням усвідомлених потреб у конкретній формі, через яку людина може ці потреби задовольняти, то відправною точкою для визначення завдань та принципів діяльності таких органів, доречно встановити основні потреби людини.

Отже, це актуально і для коректного визначення принципів резильєнтності міст для ефективності процесів ревіталізації, адже це повністю перекликається з визначеною нами дефініцією соціально-економічної резильєнтності міста як – здатності соціально-економічної системи міста самостійно з обмеженим державним втручанням, протистояти (абсорбувати), адаптуватись чи відновлюватись від потрясінь та негативних викликів, зі збереженням прийнятних темпів економічного розвитку, без шкоди для забезпечення всіх основних потреб його мешканців [7].

Аналіз другого розділу Конституції України дозволяє зробити висновок, що *конституційні права людини у своїй основі ґрунтуються на нематеріальних та матеріальних потребах людини.*

Відповідно нематеріальні потреби можна поділити на загально-правові (духовні) та соціальні.

Загально-правові (духовні) потреби – пов'язані з внутрішнім миром особистості, наприклад потреби у: вільному розвитку особистості; прагнення до безумовної рівності у правах та свободах з всіма іншими людьми; захист та безпеку життя, гідності свободи, недоторканності людини з боку держави та суспільних інституцій; рівної можливості вільного вираження своєї думки, поглядів і переконань, пересування та обрання місця проживання, творчості та духовного розвитку, доносити свою думку і брати участь у всіх сферах суспільного життя без шкоди для інших людей, а також на отримання поваги та визнання держави та суспільства тощо.

Соціальні потреби пов'язані з взаємодією особистості з суспільством та передбачають як можливості активної участі у суспільних справах, так і доступу до суспільних благ, а саме: можливості участі людини особисто чи в об'єднанні з іншими для захисту чи реалізації своїх прав і свобод та задоволення матеріальних та нематеріальних інтересів у всіх сферах суспільного життя; звернення до органів влади та місцевого самоврядування, та отримання обґрунтованої відповіді; брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати й бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; гарантій права на житло та його недоторканність, сімейного права та прав дитини, права на відпочинок та захист своїх соціальних прав та інтересів; можливості отримання професійної правової допомоги та право знати свої права та обов'язки; отримання пенсійного забезпечення та послуг страхування, вільного доступу до соціальної інфраструктури та соціальних послуг у тому числі до закладів охорони здоров'я та освіти; можливості жити в безпечному для життя і здоров'я довкіллі.

Матеріальні потреби людини можна виділити з прав визначених у Конституції України та поділити на базові,

особисті економічні (пов'язані з матеріальним достатком людини) та зовнішньоекономічні (потреба у високому економічному та інфраструктурному рівні оточуючого середовища та сталому розвитку потреби).

До базових матеріальних потреб відносяться: потреба у достатньому життєвому рівні для себе і своєї сім'ї (достатнє харчування, одяг, житло), можливість володіти, користуватися і вільно розпоряджатися своєю власністю.

Особисті економічні потреби полягають у можливості: володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на власний розсуд розпочинати, здійснювати та припиняти добросовісну підприємницьку діяльність та отримувати від держави захист від недобросовісної конкуренції; захист всіх прав споживачів; захист всіх прав на працю, на судовий захист своїх економічних прав та інтересів у тому числі на відшкодування матеріальної та моральної шкоди тощо.

Отже, до завдань органів місцевого самоврядування ми можемо віднести необхідність забезпечення всієї вищезазначеної номенклатури загальноправових (духовних), соціальних та матеріальних потреб людей, що проживають на підконтрольній цим органам території.

Втім економічні потреби людини не можна розглядати відірвано від зовнішньоекономічного оточення людини. Адже, за низького економічного рівня розвитку території проживання, ймовірність незадовільного рівня задоволення як базових матеріальних, так і особистих економічних потреб людини істотно збільшується, отже це дозволяє доповнити перелік матеріальних потреб людини, потребою у високому зовнішньоекономічному та інфраструктурному рівні оточуючого середовища та його сталого розвитку.

Зазначене формує перед органами місцевого самоврядування низку завдань з забезпечення сталого соціально-економічного розвитку території, достатніми фінансовими, сировинними, енергетичними, виробничими, інфраструктурними, комунікаційними, трудовими, конкурентними ресурсами, що досягається в першу чергу через створення сприятливих умов для їх притоку на відповідну територію.

На сьогоднішнім основним міжнародним нормативно-правовим актом, що спрямовано на забезпечення сталого розвитку є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 70/1 від 25 вересня 2015 року, щодо затвердження «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» яким було визначено 17 Цілей сталого розвитку та 169 завдань, що спрямовано на забезпечення: подолання бідності; продовольчої безпеки та раціоналізації сільського господарства; здорового способу життя та добробуту людей; якісної освіти та можливості навчання впродовж усього життя; гендерної рівності, сталого управління водними ресурсами та санітарією; доступу всіх людей до прийнятних за ціною, надійних, сталих джерел енергії; безперервного і сталого економічного зростання, повної зайнятості та гідної праці; стійкої інфраструктури, сталої індустріалізації та інновацій; скорочення нерівності всередині країн і між ними; відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів; переходу до раціональних моделей споживання і виробництва; боротьби зі зміною клімату та її наслідками; збереження та сталого використання водних ресурсів; захист і відновлення екосистем; розбудови миролюбного і всеохопного суспільства, забезпечення всім доступу до правосуддя і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях; зміцнення засобів реалізації глибокого партнерства з сталого розвитку [11].

Попри те, що зазначена Резолюція ООН носить рекомендаційний характер, але її ухвалення Україною разом з іншими 193 членами Організації Об'єднаних Націй, а також прийняття на її основі національних нормативно-

правових актів, серед яких Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [12] та Розпорядження КМУ від 21 серпня 2019 р. № 686-р «Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку» [13], і зрештою національна доповідь 2017 «Цілі Сталого Розвитку: Україна» підготовлена Міністерством економічного розвитку і торгівлі України [14] та визначені в додатках національні завдання та індикатори виконання які стосуються у тому числі територіальних громад, обґрунтовують необхідність їх вираховування у переліку завдань органів місцевого самоврядування.

В цілому цей документ концентрується на аспектах необхідності переходу від систем нераціонального виробництва та споживання до раціональних систем, а також на необхідності забезпечення всіх раціональних потреб людини.

Втім, в українському варіанті адаптації актів міжнародного права мало системності. Мова доволі часто йде не про розширення завдань (з урахуванням національної специфіки), визначених в таких актах, а про відсіювання незручних, складних чи незрозумілих для національних законотворців завдань. Так, замість 169 завдань для реалізації 17 цілей сталого розвитку, визначених в резолюції ООН, в Україні на ті самі цілі залишили 86 завдань [14].

Приведемо приклад нераціонального скорочення завдань сталого розвитку на прикладі найбільш значимої в контексті захисту прав споживачів цілі № 12 «Відповідальне споживання та виробництво».

Попри те, що публікація UNCTAD/DITC/CPLP/2017/2 доводить зв'язок захисту прав споживачів у кожній з визначених цілей сталого розвитку і в ній зазначається, що якщо кожна з 17 цілей сталого розвитку потребує позитивного результату, то вони вимагають участі відповідальних і повноважних споживачів в їх досягненні, але на національному рівні по цілі 12 «Відповідальне споживання та виробництво» (яка найбільш повно охоплена питаннями захисту споживачів) було встановлено 4 завдання замість 8-ми, визначених на саміті ООН, на які наш Уряд планує спрямувати свою діяльність.

У результаті проігноровано наступні завдання: створення 10-річної програми стійкого споживання та виробництва; досягнення сталого управління та ефективного використання природних ресурсів; заохочення компаній, застосування стійкої практики та інтегрування інформації про сталій розвиток у свій цикл звітності; внесення принципів змін у спосіб, яким наше суспільство виробляє та споживає товари й послуги; здійснення внеску в зміну нестабільних моделей споживання та виробництва; пропагування практики державних закупівель; забезпечення людей наскрізною відповідною інформацією та обізнаністю щодо сталого розвитку та способу життя в гармонії з природою [15, с. 118–119], [16].

Як можна побачити, значна частина проігнорованих цілей стосується саме раціонального споживання та необхідності формування раціонального споживача, що і є однією з головних цілей сучасної політики захисту прав споживачів. На нашу думку, ігнорувати на національному рівні міжнародні завдання прийняття лише за умови, якщо в національних реаліях ці завдання вже і так належним чином врегульовані. Вищенаведений приклад демонструє, що проігноровані завдання на національному рівні не врегульовано, такі завдання є складними для виконання без істотної соціально-економічної трансформації, потребують застосування широкого спектра системи господарсько-правових засобів впливу та лишаються вкрай актуальними для України. Отже, проведене Урядом скорочення завдань є недоцільним ані для України, ані для органів місцевого самоврядування [17, с. 86].

Попри наведені приклади та недоволі адаптації Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, важливо зафіксувати,

як легалізацію всіх 17 визначених цілей в українське правове поле, так і важливість їх включення до кола завдань органів місцевого самоврядування з метою кращого задоволення потреб мешканців.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» на сьогодні наділяє органи та посадових осіб місцевого самоврядування низкою власних та делегованих повноважень, що спрямовані на розв'язання завдань у наступних сферах: *соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку; бюджету, фінансів і цін; управління комунальною власністю; житлово-комунального господарства, побутового, торгівельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку; у галузі будівництва; сфері освіти, охорони здоров'я, культури, молодіжної політики, фізкультури і спорту, утвердження української національної та громадянської ідентичності; регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища; у сфері соціального захисту населення; в галузі зовнішньоекономічної діяльності; в галузі оборонної роботи; забезпечення цивільного захисту; питань адміністративно-територіального устрою; реєстрації місця проживання фізичних осіб; забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян; надання безоплатної первинної правничої допомоги* [18].

Наведений перелік завдань, що стоять перед місцевим самоврядуванням не є вичерпним, адже у вказаних вище базових правових документах, що визначають повноваження органів місцевого самоврядування зазначається, що до їх відання віднесене будь-яке питання яке не виключене зі сфери їхньої компетенції. Отже, цей перелік завдань може як збільшуватись так і скорочуватись.

Попри те, що повноваження органів місцевого самоврядування переважно спрямовано на потреби у високому економічному та інфраструктурному рівні оточуючого людину середовища проживання, у його подальшому сталому розвитку, а також на соціальних та матеріальних потребах населення проведений аналіз дозволяє зробити висновок про наявність повноважень місцевого самоврядування і у розв'язанні окремих загальноправових (духовних) потреб зокрема через повноваження у сфері освіти, охорони навколишнього середовища, забезпечення законності, правової допомоги, закладених Законом механізмів впливу суспільства на діяльність зазначених органів тощо.

Вищезазначене підтверджує сутність і спрямованість всіх питань та завдань місцевого самоврядування саме на задоволення всіх загальноправових (духовних), соціальних та матеріальних потреб (базові, особисті економічні, та зовнішньоекономічні) своїх мешканців, що дозволяє встановити таку саму спрямованість для коректного визначення принципів резильєнтності міст для ефективності процесів ревіталізації.

Оскільки в попередній статті [7] мною вже було визначено дефініцію соціально-економічна резильєнтність міста, основні критерії такої резильєнтності, соціально-економічна структура резильєнтності, основні елементи та форми соціальної та економічної резильєнтності, а питання духовної (психологічної) резильєнтності достатньо ґрунтовно досліджено значною кількістю науковців, доцільно власне перейти до визначення принципів резильєнтності міста.

Загальновідомо, що поняття «Принцип», походить від лат. *Principium* початок, основа, першопочаток) – та означає вихідне, основоположне положення, що лежить в основі створення наукових теорій та законів, а також основоположних нормативно-правових актів.

З правової позиції принцип, є вказівкою на те, що слід вважати «правовою основою», на якій мають створюватись нормативно-правові акти, що регулюють окремі

сфери суспільного життя та взаємодією громадян з владою та державою.

Конституція України визначає лише один головний принцип це – верховенства права.

Європейська хартія місцевого самоврядування визначає важливість місцевого самоврядування принципів демократії і децентралізації влади.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» відносить до основних принципів місцевого самоврядування: народовладдя; законність; гласність; колегіальність; поєднання місцевих і державних інтересів; виборність; правову, організаційну та матеріально-фінансову самостійність; підзвітність та відповідальність перед громадою; державну підтримку та гарантію місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування.

Важливим, як з позиції місцевого самоврядування, так і в контексті правової основи для місцевої політики є врахування принципів визначених в статті 3 Закону України «Про засади державної регіональної політики» до яких віднесено принципи: законності; співробітництва; паритетності; відкритості; субсидіарності; координації; згуртованості; історичної спадкоємності; етнокультурного розвитку; сталого розвитку; об'єктивності; рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; інклюзивності; інтегрованого розвитку [19].

Доповнюються політичні принципи місцевого самоврядування також принципами внутрішньої політики визначеними Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», до яких віднесено: пріоритетність захисту національних інтересів; верховенство права, забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, повага до гідності кожної особи, забезпечення особливого піклування про дитину та реалізації її прав; рівність усіх суб'єктів права власності перед законом, захист конкуренції у сфері економічної діяльності; здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; відкритість та прозорість процесів підготовки і прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування; забезпечення сталого розвитку економіки на ринкових засадах та її соціальної спрямованості; забезпечення балансу загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів; свобода, соціальна справедливість і творча самореалізація, участь громадян в управлінні державними і суспільними справами; соціальне партнерство та громадянську солідарність [20].

Розпорядження КМУ від 1 квітня 2014 р. № 333-р Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні визначає важливість дотримання таких принципів: верховенства права; відкритості, прозорості та громадської участі; повсюдності місцевого самоврядування; субсидіарності; доступності публічних послуг; підзвітності та підконтрольності органів і посадових осіб місцевого самоврядування територіальній громаді; підконтрольності органів місцевого самоврядування органам виконавчої влади у питаннях дотримання Конституції та законів України; правової, організаційної та фінансової спроможності місцевого самоврядування; державної підтримки місцевого самоврядування; партнерства між державою та місцевим самоврядуванням; сталого розвитку територій [21].

Той факт, що майже кожний правовий акт, що визначає принципи місцевого самоврядування концентрується на сталому розвитку, обґрунтовує необхідність власне врахування принципів сталого розвитку.

Попри те, що Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 70/1 від 25.09.2015 прямо не визначає принципи сталого розвитку, втім відповідно до пункту 12 Преамбули, декларація підтверджує всі 27 принципів Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку, які ми можемо поділити на чотири основні групи принципів,

щодо: центрального місця людини її прав та інтересів для сталого розвитку, та рівності всіх людей; відповідальності держав та взаємодії між ними; стійкості моделей виробництва та споживання спрямованості на покращення соціально-економічних аспектів; збереження оточуючого середовища для майбутніх поколінь [11].

Цікавим є запропоноване Г.Г. Лавроненко авторське бачення принципів сталого розвитку, до яких він відносить: екологізацію, еко-ресурсну ємність; ентропійний ресурсопоток; стале споживання; коеволюцію [22].

Втім на мою думку вихідним контекстом для визначення принципів сталого розвитку є комплекс сфер та проблем, що охоплюються сталим розвитком, та додержуються балансу інтересів між трьома сферами (економічною, соціальною та екологічною).

Певною мірою це перекликається з визначеною нами раніше відправною точкою при визначенні принципів резильєнтності міста. Яка ґрунтується на тому, що інтереси людини є конкретним вираженням усвідомлених потреб у конкретних формах, через яку людина може ці потреби задовольняти, а отже основні питання та принципи місцевого самоврядування мають формуватися на базі основних потреб людини.

Стосовно основного стрижня цілей сталого розвитку, то на нашу думку ним є досягнення принципу справедливості у всіх трьох (економічній, соціальній та природоохоронній) сферах.

Це обґрунтовується тим, що підняті в 17 цілях сталого розвитку питання необхідності забезпечення у всіх трьох сферах: рівності, всеосяжності, стійкості, наявності та доступності ресурсів, раціоналізації виробництва та споживання, поінформованості, відкритості та миролюбності заради зростання добробуту, захисту здоров'я, навколишнього середовища та прав людей, заснованих на можливості широкої участі та впливу на зазначені процеси для будь-якого члена суспільства, це загалом і є характеристиками справедливості.

На важливості забезпечення принципу справедливості у господарській діяльності наголошують і Р.А. Джабраїлов, Т.С. Гудіма, В.К. Малолітнева, які зазначають, що у сучасному розумінні концепції сталого розвитку значення принципу справедливості у її змістовному наповненні лише посилюється [23].

Що стосується власне визначення сутності принципу справедливості то для цього вважаємо важливим використання п'яти основних підходів до визначення цього принципу, а саме: процедурний, конкурентний та консеквенціалістський, естопельний, та легалістський [17, с. 81–82].

Процедурний виходить з позиції, що справедливість залежить насамперед від ступеня добровільності сторін угоди та їхньої взаємної згоди з викладеними умовами.

Конкурентний підхід пов'язує справедливість із наявністю широкого вибору для людини та наявності чесної конкуренції за вибір людини.

Консеквенціалістський підхід базується на теорії кінцевої (або основної) мети як «позитивного» ефекту у майбутньому для всіх сторін, досягнутого без примусу.

Естопельний (добросовісний) підхід при визначенні справедливості враховує доступність, прозорість та чесність інформації для людини з важливих для неї питань.

Легалістський (законний) підхід до справедливості враховуватиме беззаперечність відновлення державними або суспільними органами порушених прав людини, притягнення винних до відповідальності та отримання компенсації за чітко визначеною процедурою.

До наведеного вище всеосяжного принципу справедливості в контексті аналізу змісту цілей сталого розвитку вважаємо необхідним додати наступні 9 принципів сталого розвитку:

- Безпеки: життя людини її оточення; безпеки продукції.

- Якості життя та ефективності його забезпечення.
- Раціоналізація споживання і виробництва.
- Сталості, економічного зростання, індустріалізації, інновацій та використання ресурсів.
- Прозорості, відкритості та підзвітності управління всіх інституцій та бізнесу.
- Екологічності: оточення та екосистем; виробництва; споживання.
- Рівності та подолання нерівності за будь-якою ознакою.
- Доступності інфраструктури, інституцій, послуг, освіти та медицини, консультацій тощо.
- Стійкості: міст; інфраструктури; продукції.

Попри те, що як правило повноваження, формуються на основі завдань, в яких вже мають бути закладено принципи, втім можна зробити і зворотний аналіз повноважень органів та посадових осіб міського самоврядування Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», щоб виявити принципи які законотворець застосував як аксіоматичні (вихідні положення, що приймаються за істину без доведення).

Отже, *повноваження з соціально-економічного і культурного розвитку* – формуються на основі принципів: інтегрованого розвитку, сталого соціально-економічного розвитку, інноваційного розвитку, суспільної якості життя, ефективності управління.

повноваження з планування та обліку – формуються на основі принципів: цілеспрямованості, системності, комплексності, збалансованості, безперервності.

повноваження з бюджету, фінансів і цін – формуються на основі принципів: єдності, збалансованості, самостійності, обґрунтованості, неприпустимості нецільового використання коштів, контрольованості, публічності та відповідальності, інвестиційної привабливості.

повноваження з управління комунальною власністю; житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку – формуються на основі принципів: законності, прозорості та гласності, самостійності територіальних громад, узгодження інтересів громади та держави, громади та її виборних органів, громади та бізнесу, спрямованості на задоволення потреб та прав споживачів, доступності, зручності, якості та безпеки товарів робіт та послуг, добросовісності конкуренції, етичності та професіоналізму, клієнтоорієнтованості, законності, додержання принципів державної політики захисту прав споживачів, обґрунтованості цін, справедливості.

повноваження у галузі будівництва – формуються на основі принципів: наукової обґрунтованості, безпеки, надійності, економічності, ефективності, екологічності, технологічності та соціальної відповідальності.

повноваження у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, молодіжної політики, фізкультури і спорту, утвердження української національної та громадянської ідентичності – формуються на основі принципів: науковості, доступності та рівності надання освітніх, культурних, спортивних, медичних послуг та допомоги; доступності культурних цінностей, гуманізму, демократизму та пріоритетності загальнолюдських цінностей; гарантування права на заняття спортом, незалежності освіти від політичних сил, її світський характер; інтеграція з наукою та виробництвом; взаємозв'язок з освітою інших країн; гнучкість, прогностичність, безперервність та різноманітність системи освіти; поєднання державного управління та громадського самоврядування, забезпечення якості медичної допомоги та відповідності сучасним стандартам, орієнтацію на потреби суспільства, дотримання прав пацієнтів, дотримання прав дитини, збереження та розвитку культурної спадщини, підтримки творчої діяльності, самореалізація та розвитку потенціалу молоді, активної участі у житті суспільства, соборності українського су-

спільства, самобутності, свободи, національної гідності та принципу суспільно-державні цінності України української культури, мови, історії, утвердження прагнення до свободи.

повноваження з регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища – формуються на основі принципів: законності, охорони прав землевласників, раціональності використання, додержання державних принципів охорони навколишнього природного середовища.

повноваження у сфері соціального захисту населення – формуються на основі принципів: суспільної доцільності, оптимальності та економічної ефективності, соціальної справедливості, пріоритетності державних гарантій, єдності і диференціації, універсальності, доступності, захисту та реалізації соціальних прав

повноваження у галузі зовнішньоекономічної діяльності – формуються на основі принципів: прозорості та контрольованості, організованості.

повноваження у галузі оборонної роботи; – формуються на основі принципів: верховенства права, пріоритет прав і свобод людини, своєчасності та адекватності, розмежування повноважень, комплексності, сприяння обороні держави:

повноваження з забезпечення цивільного захисту – формуються на основі принципів: гарантування державою права громадян на цивільний захист, комплексності у вирішенні завдань, пріоритетності рятування життя та збереження здоров'я, превентивності зменшення ризику надзвичайної ситуації, гласності та добровільності залучення громадян;

повноваження з адміністративно-територіального устрою – формуються на основі принципів: єдності і цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх особливостей.

повноваження з забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян – формуються на основі принципів: верховенство права, рівності усіх перед законом, стабільності правопорядку, нагляду та контролю за виконанням закону, невідворотності відповідальності за правопорушення, реальності законності та єдності її розуміння.

повноваження з надання безоплатної первинної правничої допомоги – формуються на основі принципів: верховенство права, законності, доступності та якості.

Таким чином, нами було сформоване комплексне бачення всіх принципів, що впливають на діяльність органів місцевого самоврядування як систематизованих в національних та міжнародних нормативно-правових актах, так і аксіоматичних виділених нами через аналіз повноважень органів місцевого самоврядування, а також цілей сталого розвитку.

За своїм змістом наведені правові принципи, які впливають на місцеве самоврядування можна поділити залежно від їхнього охоплення, правової спроможності, джерел походження, сфери застосування та акторів реалізації соціально-економічної політики.

Принципи за охопленням це: загальноправові (що характеризують усю правову систему) та галузеві (охоплюють певну галузь права).

Принципи за правовою спроможністю (характеризують ефективність норм права у забезпеченні беззаперечності їх додержання) це принципи: законності (характеризується наявністю суворого дотримання та виконання всіма суб'єктами правових норм та невідворотністю відповідальності) та правової визначеності (вимагає, щоб правові норми були чіткими, точними, послідовними, логічно-послідовними та передбачуваними, ясно сформульованими, та доступними для розу-

міння не професіоналами, з гарантіями від непередбачуваних змін).

Принципи за джерелами виникнення (міжнародні, внутрішньодержавні).

Принципи за сферою діяльності (характеризують діяльність в тій чи іншій сфері суспільного життя).

Принципи за акторами реалізації соціально-економічної політики (характеризуються принципами окремих суб'єктів з врахуванням їх особливостей).

Зазначені принципи місцевого самоврядування формують сутнісну базу всіх процесів, що відбуваються (мають відбуватися) у територіальній громаді, який не змінюється під впливом потрясінь. Адже, під впливом потрясінь, може змінюватися проблематика та завдання, що ставляться в місті, інфраструктура, економіка, демографія, інвестиційна привабливість та багато іншого, але принципи, що формуються на базі основних потреб людини в загальноправовій (духовній), соціальній та матеріальній сферах виконують роль певної константи.

Фактично це наріжний камінь для соціально-економічної структури резильєнтності, тобто системи взаємопов'язаних елементів, що визначають устрій, функціонування та правові відносини, які забезпечують здатність соціуму та економіки, через взаємодію відновлюватися після потрясінь ґрунтуючись на системі зазначених принципів.

Попри те, що визначені принципи активно впливають на процеси відновлення міста, вони не є синонімом принципів резильєнтності міст, що впливають саме на ефективність процесів ревіталізації.

Резильєнтне місто – це місто, яке не просто виживає, а й розвивається, використовуючи труднощі як можливість для вдосконалення та зростання.

Визначена нами в попередній статті [7] дефініція соціально-економічної резильєнтності міста дозволяє сформулювати низку потреб для формування такої здатності.

Це потреби: істотної автономності та саморегулювання базових суб'єктів соціально-економічної системи (тих хто безпосередньо контактує з людиною для задоволення її потреб) з наглядом владних органів та верифікації діяльності таких суб'єктів організаціями громадянського суспільства; формування тісного партнерства влади та суспільства для формування простору довіри, суспільного схвалення процесів, що відбуваються в місті взаємоповаги, взаємопідтримки, активізації залученості людей до всіх процесів прийняття рішень з важливих для них питань, та створення умов для такої залученості; формування відповідальності людини за своє місто; ефективності реалізації прийнятих рішень; достатності ресурсів для відновлення; сталості соціально-економічного розвитку навіть в кризових умовах; створення умов для впровадження інновацій.

Зазначені потреби формують наступні принципи резильєнтності міст для ефективності процесів ревіталізації:

Принцип соціальної справедливості, полягає в забезпеченні рівних можливостей, чесного розподілу ресурсів та доступу до основних благ для всіх членів суспільства, а також у відповідності між роллю індивіда в соціумі та його соціальним становищем. Призваний усувати незадоволеність людей своїм життям, забезпечуючи прозорість

процесів, що відбуваються у місті сформувати середовище впевненості у рівних можливостях впливу на суспільні процеси та самореалізацію, можливості обирати між позитивними ефектами у майбутньому, у захисті своїх прав та притягнення правопорушників до відповідальності.

Принцип соціальної згуртованості, полягає у створенні умов для співіснування суспільства через довіру, взаємоповагу та спільні цінності. Дозволяє досягати спільних цілей та підтримувати єдність.

Принцип комплементарності управлінських рішень полягає в тому, що рішення, які приймаються на різних рівнях управління, повинні доповнювати одне одного, а не суперечити, синхронізувати та координувати створюючи цілісну систему управління, яка узгоджено рухає місто до досягнення мети ревіталізації. Тобто дозволяє досягати її максимальної ефективності.

Принцип соціальної якості життя полягає в формуванні в місті такого рівня духовного, соціального та матеріального комфорту для людей, який відповідає їхнім очікуванням та цінностям, забезпечуючи задоволення як матеріальних, так і нематеріальних потреб, економічне благополуччя, високий рівень захисту їх прав та інтересів, можливість для розвитку та самореалізації, а також участі у суспільному житті. Тобто створює умови за яких людині комфортно жити у місті.

Принцип соціальної інклюзивності означає створення умов, за яких всі люди, незалежно від їхніх індивідуальних відмінностей, можуть повноцінно брати участь у житті суспільства, мати рівні можливості та почуватися повноправними членами громади. В питаннях рівності частково перетинається з принципом справедливості, але спрямований саме на усунення бар'єрів викликаних індивідуальними відмінностями.

Принцип сталого інклюзивного розвитку – передбачає гармонійний розвиток суспільства, економіки та довкілля таким чином, щоб забезпечити процвітання для всіх людей сьогодні, не ставлячи під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольнити свої потреби.

Тісний зв'язок визначених нами принципів резильєнтності міст, з потребами ревіталізації зрештою і впливає на ефективність зазначеного процесу.

Висновки. Визначені в статті принципи резильєнтності міст для ефективності процесів ревіталізації дозволили дослідити їх роль, місце та зв'язки з основними принципами, що впливають на діяльність та повноваження органів місцевого самоврядування, а також потреби людей, що проживають у територіальних громадах утворив істотне наукове підґрунтя для ефективності процесів ревіталізації.

Виявлено окремі недоліки Закону України про місцеве самоврядування в Україні в контексті виявленої необхідності в розширенні номенклатури завдань пов'язаних з важливістю для таких органів забезпечити всі загальноправові (духовні), соціальні та матеріальні потреби людини.

Подальші дослідження. можуть відбуватися в контексті вивчення особливостей державного та місцевого регулювання процесів і відносин, пов'язаних із забезпеченням резильєнтності міст, а також розробкою та наданням практичних рекомендацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Т. Маматова, Н. Борисенко, Теоретичне підґрунтя дослідження процесів публічного управління у сфері забезпечення резильєнтності територіальних громад в Україні. *Публічне управління та місцеве самоврядування*, м. Дніпро. Випуск № 2, 2023 URL: <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/317/283>
2. О.М. Пахненко. Сутність та складові резильєнтності громад в контексті COVID-19. *Економіка та суспільство*. м. Одеса. Випуск № 39 / 2022 URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1390>
3. Larysa G. Bogush. Sustainability as a priority of socio-economic development of Ukraine. *Механізм регулювання економіки* м. Суми, № 3-4 (97-98). 2022. С. 71–77 URL: <http://mer-journal.sumy.ua/index.php/journal/article/view/107/96>
4. В.В. Ближнюк та інші. Резильєнтність соціально-економічної системи: стратегія і тактика мінімізації нерівностей українського суспільства. *Журнал Європейської економіки* м. Тернопіль. Том 23. No 4 (91). 2024. С. 583–603. URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjeej/article/view/1805/1758>

5. О.Ф. Новікова та Н.А. Азьмук. Цифровізація – чинник посилення резильєнтності соціально-трудова сфери та повоєнного відновлення України. *Економіка та суспільство* м. Одеса. Випуск № 53 / 2023 URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2638/2556>
6. О.В. Позняк та інші. Міграційна резильєнтність: визначення поняття *Всеукраїнська науково-практична конференція Модернізація економіки в контексті інноваційного розвитку сучасного суспільства*. 16–17 листопада 2023 року, м. Луцьк с. 138–142 URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=PCTSk7oAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=PCTSk7oAAAAJ:-f6ydRqryjwC
7. А.І. Лига Соціально-економічний аспект економіко-правового виміру резильєнтності міста в умовах мілітарного впливу та повоєнного відновлення *Юридичний науковий електронний журнал* м. Запоріжжя № 6. 2025 с. 31–37 URL: http://lsej.org.ua/6_2025/7.pdf
8. І. Лещух Еволюція теоретичних підходів до дослідження соціально-економічної резильєнтності країни та регіонів в умовах нестабільності. *Економіка та суспільство*. М. Одеса № 61. 2024. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3758>
9. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Європейська хартія місцевого самоврядування: Закон України від 15.07.97 № 452/97-ВР. *Офіційний вісник України* від 03.04.2015 № 24. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
11. Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 70/1 від 25 вересня 2015 року, URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Agenda2030_UA.pdf
12. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року.: Указ Президента України від 30.09.2019 р. №722/2019. Офіційний вісник Президента України від 07.10.2019 р., № 21, ст. 17. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>
13. Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку Розпорядження КМУ від 21 серпня 2019 р. № 686-р *Урядовий кур'єр* від 12.09.2019 – № 174 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2019-%D1%80#Text>
14. Національна доповідь 2017 «Цілі Сталого Розвитку: Україна» офіційний веб-сайт Міністерством економіки, довілля та сільського господарства України URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6f446a44-9bba-41b0-8642-8db3593e696e&title=NatsionalnaDopovid-tsiliStalogoRozvitku-Ukraina->
15. Лига А.І. Саморегулювання бізнесу у сфері захисту прав споживачів як основа забезпечення сталого розвитку України та подолання «провалів (фіаско) ринку»: Просування поваги прав людини у сфері бізнесу в контексті імплементації Цілей сталого розвитку в Україні. зб. наук.-практич. матер., м. Київ 30 квітня 2020. Київ. 2020. С. 248.
16. What are the Sustainable Development Goals?. United Nations Development Programme. 2024. URL: <https://www.undp.org/sustainable-development-goals>
17. Лига А.І. Господарсько-правове забезпечення державної політики захисту прав споживачів. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктор філософії галузь знань 08 Право, спеціальність 081 Право URL: <https://maup.com.ua/assets/files/dis/lyga/disertaciya.pdf>
18. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1997, № 24, ст.170. Дата оновлення: 19.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
19. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 року № 156-VIII, *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2015, № 13, ст.90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
20. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI, *Відомості Верховної Ради України* від 08.10.2010 – 2010 р., № 40, ст. 1452 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
21. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні Розпорядження КМУ від 1 квітня 2014 р. № 333-р *Офіційний вісник України* від 18.04.2014 – 2014 р., № 30, ст. 18 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
22. Г.Г. Лавроненко Сутність та принципи сталого розвитку сфери торгівлі. *Економіка та суспільство*. М. Одеса № 64. 2024 URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4399/4329>
23. Джабраїлов Р. А., Малолітнева В. К., Гудіма Т. С. Перспективи модернізації господарського законодавства України в контексті концепції сталого розвитку. *Економіка та право*. Київ. 2018. № 2. С. 3-19. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=ecpr_2018_2_2

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.08.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.09.2025
 Дата публікації: 26.09.2025